

https://censor.net.ua/news/3040441/ukraina_za_posledniyi_god_provela_bolshe_reform_chem_za_predyduschie_25_odnako_vpered_i_mnogo_raboty (accessed – 20.12.2017)

20. Ukraine Reform Conference: Foreign Secretary's opening speech // GOV.UK (a United Kingdom public sector information website). – Available at: <https://www.gov.uk/government/speeches/ukraine-reform-conference-foreign-secretarys-opening-speech> (accessed – 6.07.2017)
21. World Prison Brief. Europe. – Available at: <http://www.prisonstudies.org/map/europe> (accessed – 27.04.2018)
22. Yagunov D. Penitentsiarna reforma: deyaki analitychni notatky ta rekomendatsii / Dmytro Yagunov // Evropsky Politicky A Pravni Diskurz. – 2016. – Vol. 3(6). – Available at: https://eppd13.cz/?page_id=6

УДК 37.013.78

О.А. Бакаленко

Харківський національний університет радіоелектроніки,
канд. філос.наук, доцент кафедри філософії

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

У статті викладено результати теоретичного аналізу психологічної компетентності з позиції компетентнісного підходу в освіті. Запропоновано авторське визначення психологічної компетентності як здатності особистості до самопізнання, самоконтролю, до ефективного спілкування і взаємодії з іншими людьми, саморозвитку та самореалізації. Визначені та охарактеризовані основні компоненти психологічної компетентності. Зроблено висновок, що психологічна компетентність є ключовою компетентністю сучасного фахівця.

Ключові слова: психологічна компетентність, компетентнісний підхід, освіта, ключові компетентності.

Е.А. Бакаленко

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК КЛЮЧЕВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА

В статье изложены результаты теоретического анализа психологической компетентности с позиции компетентностного подхода в образовании. Предложено авторское определение психологической компетентности как способности личности к самопознанию, самоконтролю, к эффективному общению и взаимодействию с другими людьми, саморазвитию и самореализации. Определены и охарактеризованы основные компоненты психологической компетентности. Сделан вывод, что психологическая компетентность является ключевой компетентностью современного специалиста.

Ключевые слова: психологическая компетентность, компетентностный подход, образование, ключевые компетентности.

О.А. Bakalenko

PSYCHOLOGICAL COMPETENCE AS THE KEY COMPETENCE OF THE MODERN SPECIALIST

The article presents the results of theoretical analysis of psychological competence from the point of view of the competence approach in education. The author's definition of psychological competence as an ability of personality to self-knowledge, self-control, to effective communication and

interaction with other people, self-development and self-realization is offered. The basic components of psychological competence are defined and characterized. It is concluded that psychological competence is the key competence of a modern specialist.

Key words: psychological competence, competence approach, education, key competences.

Найважливішою метою сучасної системи освіти є підготовка гармонійної особистості, яка уміє критично мислити, орієнтуватися в потоках інформації, ефективно взаємодіяти з іншими людьми, здатна брати на себе відповідальність, готова до постійного професійного та особистісного саморозвитку. Необхідність забезпечення соціально та особистісно інтегрованого результату освіти підвищує значимість психологічної складової в професійній підготовці майбутнього фахівця. На відміну від спеціальних вузькопрофесійних навичок, які швидко застарівають, психологічна компетентність є актуальною завжди. Саме психологічна компетентність в значній мірі визначає професійний та життєвий успіх особистості.

Поняття психологічної компетентності є предметом вивчення багатьох дослідників. О.М. Цільмак визначає психологічну компетентність як здатність особистості ефективно застосовувати структуровану систему знань для побудови та налагодження процесу особистісної, соціальної й професійної взаємодії [1, с. 128]. Згідно Т.І Єрмакову, психологічна компетентність полягає у здатності індивіда взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних відносин, а тому включає вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, визначати особистісні особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування [2, с. 200]. Л.Б. Орбан-Лембрик під психологічною компетентністю розуміє сукупність комунікативних, перцептивних та інтерактивних знань, які дають змогу індивіду орієнтуватись у соціальних ситуаціях, міжособистісних відносинах, приймати правильні рішення [3, с. 131]. О.І. Бондарчук визначає психологічну компетентність особистості через успішність, конструктивність її діяльності на основі ефективного застосування психологічних знань і вмінь для розв'язання завдань чи проблем, що стоять перед нею в системі «людина – людина» [4, с. 13]. Психологічну компетентність також розуміють як особливий мотиваційний стан – готовність проявляти цілеспрямовану активність на основі отриманих психологічних знань [5]; комплекс характеристик особистості, який включає уявлення про процеси переживання, міжособистісні і групові процеси, особистісну позицію, комунікативні та рефлексивні навички [6].

У цілій низці робіт психологічна компетентність розглядається в якості складової професійної компетентності педагога. Її визначають як комплекс психологічних знань і умінь, необхідних для вирішення професійних завдань у педагогічній діяльності [7]; систему психічних властивостей, що визначають успішність виконання педагогічної діяльності [8]; наявність основ психологічних знань і досвіду, необхідних для ефективної педагогічної роботи [9]; інтегральну акмеологічну характеристику вчителя, що дозволяє конструктивно вирішувати завдання професійної діяльності, спілкування і саморозвитку [10].

Отже, серед науковців немає однозначного трактування психологічної компетентності. Відсутність загальновизнаної дефініції даного поняття ускладнює подальші дослідження з цієї проблеми, уповільнює процес розроблення і впровадження методів розвитку психологічної компетентності майбутнього фахівця.

Трансформація поглядів на те, яким повинен бути сучасний фахівець, зумовила впровадження в життя компетентісного підходу. Компетентісний підхід – це спрямованість педагогічного процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Він передбачає зміщення акценту з рівня знань суб'єктів навчання на їх уміння використовувати інформацію для

вирішення практичних проблем, що забезпечує високу готовність молодих людей до успішної діяльності в різних сферах суспільства.

Компетентнісний підхід до освіти досліджували Н.М. Бібік [11], О.І. Гулай [12], О.С. Заблоцька [13], І.О. Зимня [14], О.В. Овчарук [15], О.В. Онопрієнко [16], Н.С. Побірченко [17], О.І. Пометун [18], Дж. Равен, Л.М. Спенсер, А.В. Хуторський та інші вітчизняні і закордонні науковці. Сучасна українська наука наразі перебуває у пошуку розуміння компетентностей як мети освіти, що обумовлює актуальність осмислення феномену психологічної компетентності з точки зору компетентнісного підходу.

Мета статті – визначити зміст поняття «психологічна компетентність» з позиції компетентнісного підходу в освіті.

Психологічну компетентність ми будемо розглядати виходячи з такого розуміння понять «компетентність» та «ключова компетентність». Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.) визначають компетентність як «динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні освіти» [19; 20]. Експерти країн Європейського Союзу трактують компетентність як «здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях» [15, с. 7]. У державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2013 р.) компетентність – це «набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці» [21]. Ключова компетентність визначається як «спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів» [21]. В рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи (від 18 грудня 2006 року щодо ключових компетентностей для навчання протягом життя) до ключових відносять компетентності, які необхідні всім людям для самореалізації, розвитку, активного громадянства, соціальної інтеграції та зайнятості [22]. Таким чином, під ключовими розуміють найбільш універсальні за своїм характером та ступенем застосовності компетентності, які дозволяють вирішувати широке коло проблем особистого й суспільного життя.

Існують різні підходи до класифікації ключових компетентностей, що підкреслює складність і багатоаспектність цього явища. Рада Європи (2006 р.) визначила 8 груп ключових компетентностей, формуванню яких надається особливе значення в підготовці фахівців:

- володіння рідною мовою;
- володіння іноземними мовами;
- уміння вчитися;
- математична компетентність та базові компетентності в галузі науки і техніки;
- компетентність в сфері інформаційних технологій;
- соціальна і громадянська компетентність (зокрема, до основних навичок

соціальної компетентності відносяться вміння: конструктивно спілкуватися з різними людьми, проявляти терпимість, висловлювати і розуміти різні точки зору, справлятися зі стресом і розчаруванням, вміти висловлювати їх конструктивним чином, впевнено вести переговори і мати навички співчуття, а також розрізняти особисту і професійну сфери);

– ініціативність та підприємливість (ця компетентність включає в себе креативність, інновації та прийняття ризиків, а також здатність планувати і управляти проектами для досягнення цілей);

– загальнокультурна компетентність.

Ключові компетентності вважаються однаково важливими, оскільки кожна з них може сприяти успішному життю в суспільстві знань [22].

Ми вважаємо, що психологічна компетентність охоплює більшість навичок, які міжнародні експерти відносять до соціальної компетентності, а також окремі вміння, що включає в себе ініціативність та підприємливість. Таким чином, психологічна компетентність є базовою складовою соціальної компетентності та входить як компонент до компетентності «ініціативність та підприємливість». Крім того, в рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи зазначається, що існує низка вмінь, які грають роль у всіх восьми ключових компетентностях: критичне мислення, творчість, ініціативність, рішення проблем, оцінка ризику, прийняття рішень і управління емоціями [22]. Серед них також можна виділити навички, які є складовими саме психологічної компетентності.

Є й інші класифікації компетентностей, розроблені різними країнами відповідно до своїх потреб, традицій, особливостей, своїх освітніх цілей. Так, Австрія визначила такі компетентності: предметна, особистісна, соціальна, методологічна; Бельгія – соціальні, позитивне ставлення, здатність діяти й думати самостійно, мотиваційні, ментальна рухливість, функціональність; Фінляндія – пізнавальну, уміння оперувати в умовах змін та мотивованість, соціальну, особистісні, творчі, педагогічні та комунікативні, адміністративні, уміння діяти паралельно в різних напрямках [17]. Як бачимо, під різними назвами – позитивне ставлення, особистісна, соціальна, мотиваційна, комунікативна компетентність – психологічна компетентність присутня у всіх цих класифікаціях.

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) та у державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2013 р.) визначені наступні ключові компетентності:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність;
- здоров'язберезувальна компетентність, яка включає життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю; соціальному здоров'ю (навички ефективного спілкування, співчуття, розв'язування конфліктів, спільної діяльності та співробітництва, поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації); духовному та психічному здоров'ю (навички самоконтролю, прийняття рішень, уміння усвідомлювати власну унікальність, визначати життєві цілі, адекватна самооцінка, мотивація успіху) [20; 21].

Психологічна компетентність охоплює частину вмінь, які передбачає соціальна компетентність, і практично всі основні навички, що сприяють соціальному, духовному та психічному здоров'ю, тому її можна розглядати як компонент соціальної компетентності та базову складову здоров'язберезувальної компетентності.

Впливова російська дослідниця компетентнісного підходу в освіті академік І.О. Зимня виділила три групи ключових компетентностей:

- компетентності, що відносяться до самої людини як особистості (навички збереження здоров'я, розширення знань, ціннісно-сміислової орієнтації у світі, громадянські компетентності, компетентності самовдосконалення, саморегулювання, саморозвитку, особистісної та предметної рефлексії);

- компетентності, що відносяться до взаємодії людини з іншими людьми (навички співробітництва, вирішення конфліктів, толерантність, компетентність в спілкуванні);

- компетентності, що відносяться до діяльності людини (постановка та вирішення пізнавальних задач, нестандартні рішення, компетентності діяльності та інформаційних технологій) [14].

В класифікації І.О. Зимньої психологічна компетентність входить як компонент до «компетентностей, що відносяться до самої людини як особистості» та до «компетентностей, що відносяться до взаємодії людини з іншими людьми».

Спираючись на основні ідеї компетентнісного підходу в освіті, трактування поняття «психологічна компетентність» різними авторами та аналіз ключових компетентностей, які є близькими за змістом до психологічної компетентності, ми можемо запропонувати наступне визначення даного поняття. Психологічна компетентність – це здатність особистості до самопізнання, самоконтролю, до ефективного спілкування і взаємодії з іншими людьми, саморозвитку та самореалізації. Психологічна компетентність дозволяє людині розуміти себе та інших, ефективно адаптуватися до життя у сучасному соціумі, мати гармонійні стосунки з оточенням, успішно реалізовувати свій особистісний потенціал, відчувати високий рівень психологічного благополуччя та бути задоволеною життям. До основних навичок психологічної компетентності відносяться:

- навички самопізнання (уміння адекватно оцінювати власні здібності, можливості, рівень домагань, психологічні особливості, свої сильні і слабкі сторони; уміння усвідомлювати та розуміти власні емоції, вчинки, причини їх виникнення і наслідки, до яких вони призводять; уміння усвідомлювати свій особистісний потенціал, своє місце в житті, в суспільстві; уміння розрізняти особисту і професійну сфери; уміння усвідомлювати власну унікальність; уміння визначати життєві цілі, керуючись своїми потребами, цінностями, нахилами, здібностями);

- навички самоконтролю (уміння правильно виражати свої почуття; уміння управляти власними емоціями; уміння контролювати прояви гніву, долати тривогу; уміння справлятися зі стресом і розчаруванням, вміти висловлювати їх конструктивним чином; уміння переживати невдачі; уміння долати критичні життєві ситуації; уміння контролювати власну поведінку; уміння мотивувати себе);

- навички ефективного спілкування (уміння чітко висловлювати свої думки і розуміти різні точки зору; уміння відкрито виражати свої почуття, без тривоги та звинувачень; уміння слухати; уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; уміння емоційно налаштовуватися на спілкування, проявляти терпимість; навички співчуття; уміння адекватно реагувати на критику; уміння впевнено вести переговори; уміння просити про послугу або допомогу; уміння застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації);

- навички спільної діяльності та співробітництва (уміння ефективно працювати в команді; уміння адекватно оцінювати свій внесок у спільну діяльність; уміння правильно визначити психологічні особливості колег та знаходити індивідуальний підхід до них; уміння будувати стосунки довіри, поваги з іншими людьми; вміти домовлятися; уміння конструктивно розв'язувати конфлікти);

– навички саморозвитку та самореалізації (уміння розробляти програму самовдосконалення; уміння правильно ставити цілі; уміння планувати професійну і особисту діяльність, враховуючи аналіз можливостей і обставин; уміння вдосконалювати свої сильні сторони й розвивати слабкі; уміння визначати пріоритети й раціонально використовувати час; уміння ефективно працювати з інформацією; володіння основними правилами та прийомами запам'ятовування, способами підтримки уваги; володіння методами розвитку креативності, підвищення ефективності власної інтелектуальної діяльності; навички творчого мислення; уміння самотійно приймати рішення; бути відповідальним, впевненим в собі; уміння позитивно ставитися до себе, інших людей та світу; уміння зосереджуватися на досягненні своєї мети).

Ми розглядаємо психологічну компетентність як ключову в сучасній системі освіти, оскільки вона відповідає трьом основним критеріям для визначення та відбору ключових компетентностей, які були сформульовані міжнародними експертами, а саме: 1) ключові компетентності сприяють результатам високого рівня, в тому числі й соціального рівня на шляху до успішного життя та розвиненого суспільства; 2) ключові компетентності є відповідними засобами щодо важливих, складних потреб та викликів у широкому контексті; 3) ключові компетентності є важливими для особистості [15].

Вважаємо, що психологічну компетентність доцільно виділяти в якості самотійної ключової компетентності, а не складової інших ключових компетентностей. По-перше, всі навички психологічної компетентності утворюють цілісну, взаємодоповнюючу систему умінь, тому комплексний підхід до їх формування та розвитку є найбільш ефективним. По-друге, це забезпечить більш сприятливі умови для розробки та впровадження в освітній процес технологій і методів формування психологічної компетентності майбутнього фахівця.

Отже, нові виклики сучасного суспільства вимагають від людини володіння широким діапазоном ключових компетентностей. Однією з ключових компетентностей сучасного фахівця є психологічна компетентність. Психологічна компетентність – це здатність особистості до самопізнання, самоконтролю, до ефективного спілкування і взаємодії з іншими людьми, саморозвитку та самореалізації. Вона дозволяє людині розуміти себе та інших, ефективно адаптуватися до життя у сучасному соціумі, мати гармонійні стосунки з оточенням, успішно реалізовувати свій особистісний потенціал, відчувати високий рівень психологічного благополуччя та бути задоволеною життям. Перспективними науковими напрямками з даної проблематики вважаємо дослідження з формування психологічної компетентності як цілеспрямованого і структурованого процесу в сучасній системі освіти України.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Цільмак О.М. Складові структури компетентностей / О.М. Цільмак // Наука і освіта : науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – 2009. – № 1 – 2. – С. 128 – 134.
2. Єрмаков Т.І. Індивідуальне розуміння концепту «Я» як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства / Т.І. Єрмаков. // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей – К.: Міленіум, 2002. – Вип. 6(9). – С. 200–207.
3. Орбан-Лембрик Л.Б. Комунікативний простір міжособистісних відносин / Л.Б. Орбан-Лембрик // Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. 4. – С. 130 – 136.
4. Науково-методичні засади формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій у системі післядипломної педагогічної освіти: наук.-метод. посібник / за наук. ред. О.І. Бондарчук. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 144 с.
5. Вахромов Е.Е. Вершины жизни и пути их достижения / Е.Е. Вахромов // Прикладная психология и психоанализ. – 2001. – № 4. – С. 18 – 23.
6. Андрищенко Д.В., Логинова И.А. Повышение психологической компетентности руководителей дошкольных образовательных учреждений в условиях группового взаимодействия / Д.В. Андрищенко, И.А. Логинова // Психологическая наука и образование. – 2001. – № 1. – С. 107 – 110.

7. Белозерова Л.И. Психологические аспекты ценностно-смысловой сферы современных студентов: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л.И. Белозерова. – М., 2003. – 24 с.
8. Андропова Н.В. Умение разрабатывать психолого-педагогические рекомендации как компонент психологической компетентности учителя: автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 / Н.В. Андропова. – Казань, 2000. – 30 с.
9. Кочерга О.В. Розвиток психологічної компетентності вчителя початкової школи / О.В. Кочерга // Рідна школа. – 2013. – № 11 – С. 52–56.
10. Щербакова Т. Н. Психологическая компетентность учителя: акмеологический анализ: автореф. дис. ...д-ра психол. наук : 19.00.13 / Т.Н. Щербакова. – Ростов-на-Дону, 2006. – 41 с.
11. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // Компетентнісний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О.В. Овчарук – К., 2004. – С. 45–50.
12. Гулай О.І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. / О.І. Гулай // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2009. – № 1. – С. 41 – 51.
13. Заблоцька О.С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О.С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 40. – С. 63–68.
14. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
15. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К., 2004. – С. 5–14.
16. Онопрієнко О.В. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті / О.В. Онопрієнко // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 32–37.
17. Побірченко Н.С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект / Н.С. Побірченко // Освіта та педагогічна наука. – 2012. – № 3. – С. 24–30.
18. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К., 2004. – С. 64 – 70.
19. Про вищу освіту: закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37 – 38. – ст. 2004.
20. Про освіту: закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38 – 39. – ст. 380.
21. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 (із змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 538 від 07.08.2013).
22. Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. Brussels: Official Journal of the European Union, 30.12.2006. – pp. 10 – 18.

УДК 130.2

Ю. И. Потоцкая

Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця,
канд. филос. наук, доцент кафедры философии и политологии

ТРАНСФОРМАЦИЯ КУЛЬТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ЕЁ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ

В статье рассматривается содержание процесса демократизации в культурной сфере. Автор указывает, что современная стратегия демократизации западной культуры направлена на преодоление просветительского элитистского подхода, который приводит к навязыванию широкой аудитории канонов высокой культуры.
